

Internet-hozzáférés és -használat a magyarországi kisebbségek körében

Az emberiség történetében az alig egy évtizednyi múlttal rendelkező világháló forradalmi hatású lehetőségeket hordoz a társadalmi-kulturális kommunikáció egészére nézve. Ebben jelenleg a különböző országok, régiók, kulturális közösségek és társadalmi-demográfiai rétegek nem azonos mértékben vesznek részt.

Az etnikai hovatartozás szerinti különbségek az internet-hozzáférésben és -használatban világszerte a digitális szakadék (Digital Divide) egyik jelentős törésvonalát jelenthetik. Ahol az elterjedtség a legfejlettebb és az etnikai csoportok számossága, sajátos helyzete külön figyelmet vonz, született már néhány, az internet s az etnikai csoportok viszonyát tanulmányozó felmérés. 1997-től találtunk erre vonatkozó kutatási adatot, s az utóbbi két évben, elsősorban az Egyesült Államokban már rendszeres vizsgálatok készülnek e kérdéskörben. 2000 óta minden egyes etnikai csoport körében külön készült ilyen vizsgálat.

E kutatások kimutatták az egyes etnikai csoportok hátrányos helyzetét, ugyanakkor a 2002-es *Pew Internet Report* adatai szerint az is kiderült, hogy a legkedvezőbb/leghatásosabb internet-használati mutatókkal éppen az USA egyik etnikai közössége – az ázsiai eredetű amerikai – rendelkezik.

Magyarországon az utóbbi években elindult vizsgálatok az internettel, vagy akár a számítógép térhódításával kapcsolatban főként a potenciális piac kutatását célozzák.

Az internet lehetővé teszi, hogy nagyságrendekkel többen kapcsolódjanak be a szintén nagyságrendekkel gyorsabb adatátvitelt lehetővé tevő társadalmi-kulturális kommunikációba („poros útról tiszavos szupersztrádára”). Ennek hatásait a nemzeti és etnikai kisebbségekre alig elemezték. Ez némiképp érthető, hiszen Magyarországon a hálózatosodás, az internetes jártasság terjedése a kezdeteknél tart, ám bár a piacutató statisztikák továbbra is gyors növekedést jósolnak – nem alaptalanul.

A mi, erre vonatkozó kutatásaink során *mélyinterjúkat* készítettünk az utóbbi évtizedben kiemelkedő kisebbségpolitikai szerepet betöltött személyekkel, intézményeknél.

További kutatási módszerként alkalmaztuk a *dokumentum-elemzést*. Ez az elmúlt években az Európa Tanács (ET), valamint az Országgyűlés számára készült átfogó országjelentések, kormánybeszámolók és jelentések tartomelemzését jelentette. A *statisztikai adatgyűjtést* – a témára vonatkozó statisztikák, adatsorok felkutatását és begyűjtését – is elvégeztük (forrásaink: a Kisebbségi Hivatal, a MNEKK, a KSH, s a hazai webkutató központok adatai voltak). Ugyancsak összegyűjtöttük a *vonatkozó szakirodalom* könyvtári és internetes forrásait.

A világhálós kapcsolat elterjedtsége Magyarországon és külföldön

Az információs társadalom egy adott országban, régióban akkor jön létre, ha a lakosság többsége részt vesz benne – azaz birtokában van az információs és kommunikációtechnológiai

eszközöknek (vagy hozzáfér azokhoz), továbbá rendelkezik a felhasználásukhoz szükséges tudással – így szól a 2000-ben megfogalmazott Széchenyi-terv harmadik fejezetében szereplő meghatározás. Ugyanitt olvashatjuk: közhelynek számít, hogy Magyarország lemaradásban van az információs korszak vezető hatalmaihoz képest – ahol már a tudás társadalmának építéséről beszélnek –, ennek ellenére egy átfogó folyamat első lépéseit viszonylag intenzíven teszi meg (1994 közepén 5418 magyar számítógép volt az interneten).

Kétségtelen, hogy Magyarországon az elmúlt néhány évben határozottan megnövekedett a számítógépes hozzáférés a családokban, de főként a közgyűjteményeknél, a felsőoktatásban, a tudományos szférában, s az internet mára itthon is meghatározó médiává vált. Nem közömbös számunkra az sem, hogy az Európai Unió jövőképe szerint az internet elérhetőségének mindennaposá kell válnia az állampolgárok többsége számára. Az *Internet for all – Equal opportunities on the Net* című, múlt év őszén Berlinben tartott tanácskozás megnyitóján az Európai Bizottság információs társadalommal kapcsolatos kérdésekért felelős tagja, Erkki Liikanen összefoglalta az EU ez irányú törekvéseit. Az EU tagországok lakosainak közel fele már szerzett internettel összefüggő tapasztalatokat, s a rendszeres használók száma országonként megközelíti a 40 százalékos átlagot, de több helyen, például a skandináv országokban és Németországban meg is haladja ezt. A 11 millió brit háztartásból 7 millióban van számítógép, 5 millióan interneteznek, a korlátlan netezés 5500 forintnak megfelelő összeggel előfizethető.

Európában az internet-használók száma 2001-ben 41,6 millió volt. Előrejelzések szerint ez a szám 2002 végére 46,5 millióra emelkedik, 2005-re pedig az internetkapcsolatok száma elérheti az 58,8 milliót. Világszerte ma közel félmilliárd internet-használó van, s ezek száma 2005-re meghaladhatja a 900 milliót. Több – bár némileg eltérő – nemzetközi szakértői vélemény 2001-ben 400 és 497,7 millió közé teszi a világ internet-használóinak számát. Igaz, miközben az amerikaiak 58 százalékanak van internet-hozzáférése, Európában jóval alacsonyabb az átlag, s az EU tagállamok között is nagy az eltérés: a legelterjedtebb az internet Hollandiában, a legkevesebb pedig Görögországban.

Az IDC – International Data Corporation Business Trends – 2002. januári becslése szerint 2000 és 2005 között az internet-használók számának évenkénti növekedési rátája a világon átlagosan 19 százalék lesz: Ázsiában és a Csendes-óceán térségében várható a legmagasabb növekedési arány, 29 százalék. Aktuális, 2002-es adatok szerint Kínában például – bár felülyelt információáramlás feltételei mellett – 56,6 millió állampolgár használja otthonában az internetet. E számadat világviszonylatban második helyre sorolja Kínát, amely így megelőzi Japánt, ahol 51,3 millió, Németországot, ahol 32,2 millió valamint az Egyesült Királyságot, ahol 29 millió internet-használó van. Az oroszországi RUNET-nek 2000-ben 6,6 millió használója volt.

Magyarországon 1999-ben a mérvadó becslések úgy vélték, az internet-boom korát éljük, s évente duplázódik a felhasználók száma. Egy másik, 2000-ben készült szakértői anyag megállapítása, hogy Magyarországon az internethez fé-

E tanulmány részét képezi a 2002. február–július között végzett kutatás terjedelmesebb zárótanulmányának, amelynek megjelenésére a közeljövőben kerül sor a XXI. Századi Intézet támogatásával.

rők számának – ez az össznépszerűség mintegy 10 százaléka – növekedése nem látványos. 2000-ben háromszázézer létszámmúra becsülték a rendszeresen internetező „kemény mag”-ot, és sokan „digitális szakadék”-ről beszéltek más, nyugat-európai országokkal történő összehasonlításban. A NetSurvey Internetkutató Intézet és alapítói – a Szonda-Ipsos és a GfK Hungária – legújabb negyedéves jelentése szerint 2002 tavaszán a magyar 14 év feletti lakosságnak már 18,4 százaléka rendelkezett internet-kapcsolattal, szemben a múlt évi 17,6 százalékkal. Az Intézet legújabb adatai szerint az internet hazai használóinak száma a jelenlegi 1,2 milliőról 2004 második felében várhatóan eléri a 2,1 milliót, ha a fejlődés jelenlegi üteme folytatódik.

Az elmúlt néhány év folyamán az internet társadalmi beágyazódása elmélyült, nemcsak az internetezőkhöz számossága nőtt, hanem egyidejűleg az internethasználat intenzitása is emelkedett: az öt órát vagy annál kevesebb időt internettel eltöltők száma 4 százalékkal csökkent, míg az ennél hosszabb ideig netezőkhöz száma 26 százalékos növekedést mutat.

A 2002. évi Magyar Infokommunikációs Jelentés szerint Magyarországon jelenleg 2 millió személyi számítógépet használnak. Ez megoszlik a gazdálkodó és a költségvetési szféra, valamint a háztartások között. Az otthonokban jelenleg 780 ezer PC van, azaz minden ötödik háztartásban található személyi számítógép. Jól tükrözi a fejlődést az internet-előfizetők 37 százalékos növekedése (2000-től 2002 márciusáig), s az ilyen célú hívások számának 40 százalékos növekedése is ugyanezen időszakban.

Egyetlen év alatt 70 százalékkal bővült azoknak a felnőtteknek a száma, akik saját lakásukban tudnak kapcsolódni a világháléhoz. Ezzel az internetes hozzáférés hely szerinti megoszlásában a munkahelyek és iskolák korábbi vezető szerepe 2002. februárra megszűnt: munkahelyükön és az iskolákban az internethez 550 ezren férnek hozzá, s már az otthonukban is csaknem annyian, közel 500 ezren.

A GKI, a Webigen és a Sun Microsystems Magyarország felmérése az internethasználatról az oktatásban megállapította, hogy 2002 elején a felsőoktatási intézmények mindegyike, az általános és a középiskoláknak a háromnegyede rendelkezett internet-kapcsolattal.

„A magyar oktatási intézményekben összesen 149 700 számítógépet használnak, és tavaly összesen 7 milliárd forintot költöttek informatikai fejlesztésre. A tanulmány szerint a fővárosi iskolák 87 százalékában, a megyei jogú városok oktatási intézményeinek 91 százalékában, míg a községi iskoláknak 65 százalékában van lehetőség az internet-csatlakozásra.”

A nemzetközileg is számon tartott Sulinet/Írisz program a középiskolákat és az általános iskolák ötödét kapcsolta hálózatra, négyszázezer középiskolást és százhuszezer általános iskolás diákot juttatott hozzáféréshez. Nyugat-európai országokban az iskolák, könyvtárak és egyéb közintézmények internetre csatlakozását támogató programok kiemelkedő eredményeket értek el, s az ezekről szóló jelentés megemlíti a Közép- és Kelet-európai térségből Magyarországot is, mint az iskolák világhálóra-kötésében élen járó országot. (Adatbázisuk elérhető interneten a Magyarországi Általános Iskolák a Hálózaton – magánkezdemenyezésből született összeállításban – <http://www.brody-ajka.sulinet.hu/lt/iskola.alt.html> címen, és a Magyarországi Középiskolák a Hálózaton <http://www.hvkszcsf.mil.hu/ujweblap/iskolak/iskola.koz.html> címen.)

Az önkormányzatok körében az internethez való hozzáférés elterjedtsége régióként eltérő: legszélesebb körű Közép-Magyarország és Dél-Magyarország térségeiben, a Közép-dunántúli, Észak-magyarországi és Észak-alföldi önkormányzatok viszont az átlagosnál kisebb mértékben rendelkeznek

internet-kapcsolattal. Az internetet használó önkormányzatok száma a 2001. utolsó negyedében a piackutató GKI cég szerint 11 százalékkal nőtt. A kutatás során választ adó önkormányzatok 69 százaléka rendelkezett internet-hozzáféréssel, és 23 százaléku tervezte ennek bevezetését. Tasi Katalin (Magyar Hírlap, 2002. febr. 28.) cikke szerint a legkisebb falvak teszik ki azt a 8 százaléket, amelyet egyáltalán nem foglalkoztat ez a gondolat. Növekszik ugyanakkor az olyan pozitív példák sora, mint Zemplén 90 településéről, az Ajka és Vasvár vonzáskörzetébe tartozó 57 településről szóló honlapok, vagy a Dombóvár és Városházi Önkormányzatok Területfejlesztési Társulása, s 16 Tolna megyei település információcsere-jét célzó honlapok.

A közösségi hozzáférés különböző formái Magyarországon az ellátottsági hátrányokat tudják részben ellensúlyozni. „A kisfalvak lakóinak esélyt biztosító teleház-mozgalom a közösségi hozzáférés tekintetében Magyarországot – népességarányosan – a világ élvonalába emelte” – állapítja meg a Széchenyi-terv Információs Társadalom- és Gazdaságfejlesztési Programja (1999).

„Regionális működésünk során – hangzott el a budapesti 17. Európai Számítógépes Ellenőrzési, Kontroll és Biztonsági Konferencián – tavaly 165 új teleház alakult, így számuk mostanra már 360-ra bővült, amellyel Magyarország – területéhez mérten – világszínre emelkedett.”

Az internet-ellátottság kiterjesztését célzó programok hatása a magyarországi nemzeti, etnikai kisebbségek körében

Az eszközhasználatot és a hozzáférést illetően köztudott, hogy az alacsony költségű alternatívák (kutatásunk időpontjában az internet-hozzáférés költsége átrendeződen megy át), az érdeklődésen és a fizikai hozzáféréseken túlmenően az internetezőkhöz táborának növekedése további feltételekhez kötött: sajátos informatikai, nyelvi ismeretekre, kulturális háttérre, valamint számítástechnikai felszereltségre van szükség. E feltételek az elit/tömeg törésvonal irányába hatnak, egy lehetséges új marginalizáció felé, amely különösen a hátrányos helyzetű roma kisebbséget érintené. Az informatikai „írastudatlanság” komoly hátrányt jelent mind az egyének, mind a közösségek számára.

A kisebbségek részéről megmutatózó érdeklődésre utal az a tény, hogy a MeH IKB civil szervezetek számára kiírt pályázatán a közel 10 ezer beadott pályázat közül 200 érkezett kisebbségi – közülük a legtöbb cigány, ezt követően német – szervezetektől, egyesületektől, és majdnem mind a 13 kisebbség részéről mutatkozott érdeklődés. A 3308 nyertes pályázat között 61 kisebbségi civil szervezet kapott támogatást (4600 formailag megfelelő pályázat került elutasításra forráshiány miatt, közöttük 139 kisebbségi szervezet, egyesület, szövetség.)

A MeH IKB civil szervezetek (SZT-IS-4) nyertes pályázatainak megoszlása kisebbségek szerint: cigány/roma – 22; német – 17; szlovák és román 5 – 5; horvát – 4; lengyel és bolgár 2 – 2; örmény, szlovén, ruszin, szerb 1 – 1; görög, ukrán 0 – 0 (Összesen: 61)

A 139 elutasított pályázat közül 49 roma/cigány, 53 német, 8 szlovák, 8 pedig más kisebbségektől (örmény, ruszin egyáltalán nem szerepel közöttük). Más IKB pályázatok között kap támogatást internetes tartalomszolgáltatáshoz pl. az MTA KI, a Roma Sajtóközpont.

Pedagógus-pályázatok keretében 13 364 közoktatásban dolgozó pedagógus jut otthoni internetes számítógéphez. Feltételezhető, hogy közöttük több, kisebbséghez tartozó pedagógus is van.

Az önkormányzatok számára kiírt pályázatnál – az SZT-IS-

17-nél – 2100 nyert, köztük lehetnek települési kisebbségi önkormányzatok is.

„A közösségi hozzáférés jegyében tavaly (2001) támogatott 200 iskola, 165 teleház és a mintegy 300 könyvtár túlnyomó többsége kistelepeken található. Az informatikai fejlődés egyik legmélyebb törésvonala jelenleg itt húzódik, mivel ezeken a településeken adott legkevésbé a szükséges infrastruktúra.” (Várfalvi A. interjúja Stumpf Istvánnal 2002. április)

Kistelepeken, aprófalvakban, hátrányos helyzetű településeken alig ismert az internet, kevés a számítógép, márpedig a hazai kisebbségek jelentős része – a főként városokban élő görögöktől, szerbektől eltekintve – ilyen jellegű településeken él. A cigányság internet-használatának egyik legfontosabb terepe a közösségi házakban van: „rendkívüli szerepe van a világháló elérhetőségében a kulturális és közösségi tereknek általában, és kifejezetten a roma közösségi tereknek” (Szászfalvi László, a MKOGY Ejkvb elnöke 2002. június 12.) Minderről kutatási adatok is szólnak. A teleházaknak, a roma közösségi házaknak köszönhetően az ország legeldugottabb településeiről is mindinkább elérhető a nagyvilág. Ebbe az irányba hatottak a Soros Alapítvány informatikai fejlesztései a közoktatásban 1995-2000 között, akárcsak az 1999-ben végzett kutatása 42 olyan roma civil szervezet körében, amelyek közösségi házat működtettek. 2000-ben a Világbank gyűjtött adatokat és állított össze adatbázist a roma közösségi házakról, majd készített esettanulmányt 12-ről közülük. Ennek eredményeire a 2001-ben a NEKH megbízásából végzett *Roma közösségi házak Magyarországon* című kutatás is hivatkozik: „2001 júliusában öt roma teleház működött, azóta a Széchenyi-terv teleházak létrehozására vonatkozó pályázatának köszönhetően további roma szervezetek nyertek támogatást.”

A *Roma közösségi házak Magyarországon* című kutatás adatai szerint 78 megkérdezett cigány szervezet 46 százaléka állította, hogy rendelkezik internet-kapcsolattal, közülük többen helyi önkormányzatnál vagy más intézménynél. Többségük naponta használja az internetet, elsősorban pályázati forrásokról szóló információkat keresnek, illetve többen olvasnak rendszeresen e-újságokat. A közösségi házak 38 százaléka rendelkezik e-mail címmel és használja ezt a lehetőséget. Az internet-hozzáférésről és a használat gyakoriságáról a fenti kutatás megállapította, hogy 29 százalék naponta, 8 százalék hetente, 8 százalék alkalmilag használja az internetet, míg 55 százalék – épp a forráshiányos, 1500-nál kevesebb lakosú településeken – nem rendelkezik világhálós kapcsolattal.

Közösségi hozzáférés lehetőségét a teleházak, telekunyókák teremtik meg, amelyek a kisebbségek lakta településeken is jelen vannak, így pl. „néhány, szlovákok lakta településen van teleház: Békés megyében, aztán Pest mellett, Pitvaroson, Maglódon. Tótkomlóson is van teleház, Telekgerendáson is” (Fuzík János, az OSZÖ elnöke, 2002. április 24). „Horvátok lakta települések közül például Bezenye községben régóta működik teleház” (Horváth Csaba, a Croatica Kht. igazgatója, a hazai horvátok honlapja szerkesztője, 2002. május 14.) A www.telehaz.hu honlapon több cigány közösségi ház is megjelenik ilyen minőségben. Tiszabura, többségében romák lakta településen 2002 tavaszán nyílt teleház. A roma közösségi házak közül sokan saját tartalomszolgáltatással is megjelennek az interneten (két összegző honlapon, a www.romacentrum.hu és a www.romakontakt.hu címen is olvasható tájékoztatás a cigány közösségi házak tevékenységéről.)

A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MCK) informatikai pályázata szintén az IKB-n keresztül valósul meg. 2001-ben az IKB szerződéssel, közbeszerzés révén átadott a

MCK-nak 100 millió forintot, (azaz 300 db számítógép+perifériák, nyomtató árát, 3 év helyszíni garanciát, szállítás költségét stb.) melynek 3 éves (tanulmányok befejezéséig tartó) otthoni használatba vételére a MCK 2001 végén pályázatot írt ki roma származású egyetemi, főiskolai nappali tagozatos, első egyetemet végző diákok számára. A pályázat folyamatos, a kérelmeket félévente lehet beadni, legalább 3,5-es félévi tanulmányi eredmény igazolásával. „A 2002. május végéig elbíralt pályázatok száma (kiszállított gépekkel) 70-80. Az érdeklődés nagy, az igény jelentkezik, de némiképp lecsökken a beadások számát az internet-előfizetés költsége, amit saját forrásból kell állnia a pályázónak, de megoldják”. A pályázati felhívás olvasható az MCK honlapján (www.macika.hu).

Az utóbbi néhány évben a hazai kisebbségek érdekképviseletai, szervezetei, egyesületei, kisebbségi média-szerkesztőselei – a hazai internetes társadalom általános fejlődésével összhangban – fokozatosan élénkülő érdeklődést mutattak az internet lehetőségei iránt. Országos, regionális, de gyakran helyi szinten is mára mindennaposá vált körökben az elektronikus levelezés. (Heinek Ottó, a MNOÖ elnöke, 2002. április 16.) Említhető, hogy az Országos Szlovák Önkormányzat lapja, a *Ludové noviny* regionális tudóstói rendszeresen e-mailen küldik fel anyagaikat. A hazai németek lapja, a *Neue Zeitung*, szintén ezen a csatornán keresztül tartja a kapcsolatot vidéki tudósítóival, miként a *Hrvatski Glasnik* szerkesztői is.

Az országos kisebbségi önkormányzatok média-szerkesztőseik internet-hozzáférése, számítógépes felszereltsége megvan, s kevésbé sűrűn vagy gyakrabban folymodnak használatához, főként munkaeszközként, tevékenységüket segítő alaponformációkért, dokumentumokért, pályázati felhívásokért, ezek letölthető űrlapjaiért, hírekért. Helyi szinten ugyanez már kevésbé mondható el, igen gyakran egy-egy kistelepeken kisebbségi önkormányzatának infrastruktúrája a telefonkészülékből áll. (Heizer Antal, a NEKH elnökhelyettese, 2002. május 24.)

„A magyarországi kisebbségek gazdasági és társadalmi integrációja – a cigány kisebbség kivételével – befejezettek tekinthető. Iskolázottsági, foglalkoztatási, jövedelmi mutatóik általában nem térnek el az azonos térségekben, hasonló körülmények között élő többségi lakosságtól” – írja a 1/1397 sz. kormánybeszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről, 1999 júniusában. Esetükben az internet-penetráció (az otthoni számítógépes ellátottság, az internet-hozzáférés közintézményekben, könyvtárakban, oktatási intézményekben, munkahelyen) mutatói megegyez(het)nek az általános, a teljes lakosságra jellemző adatokkal.

„A legnagyobb létszámú hazai kisebbség, a cigány közösségek helyzete sok tekintetben más, mint a többi magyarországi kisebbségé. Gondjaik elsősorban nem nyelvi, kulturális jellegűek, esetükben hatványozottan vetődnek fel a szociális, foglalkoztatási, szakképzési, oktatási és diszkriminációs problémák. Jelentősen erősödik a cigány közösségek önszerveződése, kialakulóban van a cigány középosztály. A cigány kisebbség integrációs esélyeinek növeléséhez a társadalom kiemelt figyelmé szükséges” – fogalmazott az imént említett kormánybeszámoló.

A hazai kisebbségek érdekvédelmi, kulturális, oktatási tevékenységét érintő, azzal kapcsolatos különböző jellegű, műfajú internetes információk, webes szolgáltatás iránti érdeklődés e honlapok látogatottságából, megtekintési, letöltési statisztikáiból is érzékelhető. Valószínűsíthető, hogy e honlapok látogatóinak többsége a kisebbségek köréből kerül ki. Arról nem készült kutatás, hogy a látogatói statisztikák rendszeres, visszatérő olvasókra, „böngészőkre” utalnak, avagy különböző olvasók létszámának összességét jelzik.

Így például a www.romacentrum.hu honlapról napi 200-250 letöltés történik.

A MNEK *Közalapítvány* célirányosan támogatja az információs társadalom kiépítését a kisebbségek körében, mégpedig a regionális és helyi elektronikus média célpályázata keretében. Internetes tartalmak készítésére ide először 1999-ben nyújtottak be pályázatot kisebbségek (Molnár Márton, a MNEK igazgatója, 2002. március 22.). Ez 2002-re a következőképp alakult: *a célpályázat keretében a 48 sikeres pályázatból 18 internetes témájú.* A pályázók: országos, regionális, helyi kisebbségi önkormányzatok (társulásuk, szövetségük), kisebbségi kutatóintézet, kisebbségi színház; a 18-ból 8 budapesti székhelyű, a többi 10 vidéki városból, (Sátoraljaújhely – 2, Békéscsaba, Gyula, Tatabánya, Szekszárd 1-1.) 4 pedig községekből érkezett. Összesen 3,5 millió forintot nyertek e pályázaton honlap – készítésre, karbantartásra, illetve információk internetre vitelére. Az évek során észlelhető volt a MNEK-hez beadott, honlap-készítést célzó pályázatok között *a működésbeli kör bővülése.* Van, ahol a kisebbségi önkormányzat készít honlapot, akad, ahol kisebbségi civil szervezet, kisebbségi oktatást végző iskola, vagy a fővárosi kisebbségi önkormányzat.

A legkülönbözőbb nemzedékek vesznek részt az internet-használatban, pl. a hazai németeknél „*a Neue Zeitung szerkesztősége az anyagok 80 százalékát e-mailen kapja... egyre inkább terjed... jó irányba fejlődik.* Az iskolák is egyre inkább felhasználóivá válnak, a NZ ifjúsági oldalára e-mailen küldenek anyagot.” (Schuth János, a Neue Zeitung főszerkesztője 2002. május 27.) Szlovák, német, szerb, román *nemzetiségi iskolák* saját honlapot hoztak létre (közülük nem mindegyik kerül frissítésre), így Sátoraljaújhelyen, Gyöngyösön, Pécsen, Budapesten, Budaörsön, melyek közül kiemelendők a sátoraljaújhelyi Szlovák Tannyelvű Általános Iskola iskola honlapjának fejezetei. Internet-címeik a következők:

- A Magyar-Német Nyelvű Iskolaközpont - Pécs <http://www.dus.sulinet.hu/keret.html>
- Leöwey Klára Gimnázium Pécs <http://www.leowey-pecs.sulinet.hu/home>
- A Német Nemzetiségi Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola Pilisvörösvár http://server.kulker-nemet.sulinet.hu/jobb_kezd.htm
- Az 1. sz. Budaörsi Általános Iskola (német nemzetiségi tagozat) www.beco.hu/budaors/public_html
- A Budapesti Német Iskola Alapítvány www.deutscheschule.hu
- Liceenii (Gimisek). Revista adolescentilor români din Ungaria (A magyarországi román tizenévesek lapja) www.extra.hu/liceenii/index2.htm
- Budapesti Szerb Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Diákotthon és Gimnázium, Budapest, www.sosig.sulinet.hu
- Szlovák Tannyelvű Általános Iskola, Sátoraljaújhely www.slovenskaskola.ngo.hu
- Szlovák Tannyelvű Általános Iskola, Szarvas www.szlovak-szarvas.sulinet.hu
- Szlovák Tannyelvű Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium, Budapest, valamint Diákönkormányzata honlapja <http://a-b.hu/szlovak/szlovak/s.htm>

A hazai kisebbségek internetes *tartalomszolgáltató* tevékenységével, közel 80 honlapjukkal a megjelenés előtt álló tanulmány külön fejezete foglalkozik.

Összefoglalásként megállapítható, hogy:

- „*az információs társadalom kialakulása világtendencia, egy olyan trend, amire kétségkívül rá kell kapcsolódnunk, eközben az identitás megőrzése fontos cél marad.* Általános feladatok vannak e téren az egész magyar társadalom előtt, a különböző intézmények – önkormányzatok, oktatási intézmények – felkészítése az IKB-val megkezdődött, most pedig van informatikai minisztérium. Ezekben belül a kisebbségeknek is meg kell teremteni a lehetőséget.” (Szászfalvi László, a MKOGY Ejkvb elnöke, 2002. június 12.)
- Fontos időben felhívni a figyelmet arra, hogy „*az információs vérkeringésben mennyire tudnak benne lenni a kisebbségek, kiemelten a roma társadalom.*” (ugyanő)
- *Módszeres központi államigazgatási, kormányzati, civil (alapítványi) erőfeszítések* történnek-történtek a digitális szakadék kialakulásának megelőzésére, illetve a legkülönbözőbb társadalmi-demográfiai, regionális, települési hátrányok leküzdésére, az internetes jártasság terjesztésére. Érezhető, hogy a célpályázatok – IKB, Soros, MNEK, MCK, OM (MKM) – *egyúttal előidézték az igényt, a lehetőség nyújtásával felkeltették az érdeklődést.*
- A közigazgatási informatikai fejlesztések terén a *kisebbségi önkormányzati rendszert hangsúlyosan kell támogatni.* Ez ugyan eddig sem volt mellőzve, de a támogatást hangsúlyossá kell tenni. (Heizer Antal, a NEKH elnökhelyettese, 2002. május 24.)
- A *teleházak* a közszolgáltatások rendszerébe történő integrálása hatékonyan segítené a hátrányos helyzetű településeken élő (kisebbségi) lakosság bevonását az információs társadalomba. A Teleház Szövetség 2001 őszén a Teleház Közszolgáltatási és Közösségi Innovációs Közhasznú Társasággal elvégzett monitoring vizsgálatának adatai ezt igazolják (www.telehaz.hu).

A kutatásokhoz készített mélyinterjúk jegyzéke:

- Bódi Zsuzsával, MMI Roma Kultúra Osztálya honlapjának tartalmi szerkesztőjével, 2002. április 16.
- Csépanyi-Bárdos Józsefné Kiss Judittal, a Fővárosi Ruszin Önkormányzat elnöke, az Országos Ruszin Hírlap felelős szerkesztője, a honlap szerkesztőjével, 2002. április 3.
- Deák Ritával, a MeH IKB fősztályvezetőjével, 2002. május 27, és Hanusovszki Katalin, Grósz Péter programfelelősökkel, május 31.
- Fuzik Jánossal, az Országos Szlovák Önkormányzat elnökével, 2002. április 24. www.slovaknet.hu
- Heinek Ottóval, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata elnökével, 2002. április 16.
- Heizer Antallal, a NEKH elnökhelyettesével, 2002. május 24.
- Horvát Csabával, a Croatica Kht igazgatójával, 2002. május 14.
- Kraszlán Istvánnal, az OM Nemzeti és etnikai kisebbségi fősztály munkatársával, 2002. június 14.
- Lukács Zsuzsannával, a Nemzetiségi és Dokumentációs Osztály vezetőjével, és Pető Tímea webmesterrel, Országos Idegennyelvű Könyvtár, 2002. április 2.
- Molnár Mártonnal, a MNEK igazgatójával, 2002. március 22.
- Prof. dr. Kaltenbach Jenővel, a Nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosával, 2002. április 5.
- Schuth Jánossal, a Neue Zeitung főszerkesztőjével, 2002. május 27.
- Sisák Gáborral, a MTA KI honlapjának szerkesztőjével, webmesterével, 2002. április 17.
- Szászfalvi Lászlóval, a MKOGY EKV Bizottság elnökével, 2002. június 12.
- Székely András Bertalannal, a NKÖM Nemzeti és etnikai kisebbségi fősztályának vezető főtanácsosával, 2002. június 12.